

ДІЄПРИСЛІВНИКОВИЙ ЗВОРОТ

Дієприслівник разом із залежними словами утворює **дієприслівниковий зворот**. Дієприслівниковий зворот, як і окремий дієприслівник, у реченні виступає обставиною. Наприклад: *Радіючи доброму слову, біжить, як мала дитина* (Б. Лепкий).

Не відокремлюються	Приклади
1. Дієприслівникові звороти, якщо вони виступають однорідними членами до невідокремлених обставин	Усі з радісним галасом і випереджаючи один одного побігли вітати переможців
2. Дієприслівникові звороти фразеологічного типу, якщо вони стоять безпосередньо після присудка	Дівчата бігли не чуючи ніг
3. Дієприслівникові звороти, які за змістом тісно пов'язані з дієсловом-присудком	Це креслення слід виконувати користуючись циркулем
4. Одиначні дієприслівники, якщо вони стоять після присудка і вказують на спосіб дії (відповідають на питання <i>як? яким способом?</i>)	Співають ідучи дівчата, а матері вечерять ждуть (Т. Шевченко)

Якщо два і більше однорідних дієприслівникових зворотів зв'язані сполучником, між ними кома не ставиться: *Весняний вітер нетерпляче зітхає, оббігаючи узлісся та розвіваючи гілля плакучій березі* (Леся Українка).

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Єрмоленко С. Я. Рідна мова : підруч. для 7-го кл. / Єрмоленко С. Я., Сичова В. Т. – К. : Грамота, 2007. – 296 с.

СЛУЖБОВІ ЧАСТИНИ МОВИ. ВИГУК

Денисюк В. В.
(Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини)

ПРИЙМЕННИК

Про прийменник абітурієнт має знати, що це службова частина мови, яка разом із формами непрямих відмінків указує на залежність іменника

чи його еквівалентів від інших слів у реченні, на підрядні відношення між словами. Пам'ятай, що прийменник самостійно не виконує жодної синтаксичної ролі, крім випадків, коли він набуває ознак іменника (*Без ніколи не поступиться місцем через; Прийменник біля у сполученні з іменником слугує для вираження локальності (неузгоджене означення)*). У реченні прийменники вживаються у препозиції до залежного непрямого відмінка іменника (крім прийменника *ради*, що може стояти і після іменника (*Чого ради?*)).

Найчастіше абітурієнтам пропонують віднайти в тексті прийменник. Наприклад:

1. З'ясуйте, якими частинами мови є виділені слова (цифра в дужках позначає наступне слово).

(1) *Обабіч* левад (2) *скрізь* видно розкішні садки, які (3) *неначе* заглядають в долину через (4) *верхи* верб.

А іменник

Б прислівник

В сполучник

Г прийменник

Д частка

(У наведеному реченні прийменником є слово *обабіч*, що втратило своє лексичне значення і сполучається з відмінковою формою іменника (Р. в.).)

2. З'ясуйте, якими частинами мови є виділені слова в реченні (цифра позначає наступне слово).

Він (1)*прожив* під сонцем (2)*коло* ста літ, (3)*ніколи* не (4)*ховаючись* у холодок.

А дієслово

Б дієприкметник (форма дієслова)

В дієприслівник (форма дієслова)

Г прислівник

Д прийменник

(У наведеному реченні прийменником є слово *коло*, що втратило своє лексичне значення і граматичні категорії та сполучається з числівниково-іменниковим словосполученням. У цьому випадку його можна замінити прийменником із синонімічним значенням (*біля, близько*))

Правильно визначити відмінкову форму іменника (чи іменної частини мови) абітурієнту допоможуть знання про специфіку вживання прийменників з різними відмінками. Без прийменників уживається тільки називний відмінок, місцевий відмінок завжди вживається з

прийменниками; всі інші можуть уживатися як із прийменниками, так і без них.

Поділ прийменників за структурними і синтаксичними ознаками

Сполучуваність з відмінковою формою	Структурні типи прийменників			
	первинні		вторинні	
	прості	складні	прості	складені
Р. в.	без, біля, у(в), від, для, до, з, коло, між, крім(окрім), ради, серед	здля, заради, з-за, з межі (з-між), з-над, з-перед, з-під, з-поза, з-поміж (з-помежи), з-понад, з-поперед, з-попід, з-посеред, побіля, поміж (помежи), посеред, проміж, щодо	близько, вглиб, вздовж, (вдовж), вище (повище), відносно, довкола (довкіл), довкруг (довкруги), замість, збоку, зверх, зверху, ззаду, з-позад, зсередини, кругом, ліворуч, мимо, навколо (навкіл), навкруги (навкруг), навпроти, назад, наперед, напередодні, наприкінці, напроти, насупроти, недалеко, неподалік, нижче (понижче), обабіч, обік (обіч), оддалік (віддалік), круг (округ, округи), опріч, осторонь, пізніше (пізніш), після (опісля), побіч, поблизу, поверх, подовж (повздовж), позад, поодаль, попереду, поперек, поруч, поряд, посередині, праворуч, просто, проти (супроти), протягом, раніше (раніш), спереду,	в ім'я, в інтересах, за винятком, за допомогою, за посередництвом, за рахунок, за зразком, з боку, з метою, з нагоди, з приводу, на випадок, на (у) знак, на чолі, на адресу, на користь, на честь, на кшталт, на засадах, на підставі, на предмет, під час, по лінії, в напрямі (напрямку), у плані, у процесі, у разі, у результаті, в розрізі, у світлі, в силу, в справах (справі), у ході, в умовах, у сфері, в межах, у полі, у випадку, в галузі, у сфері, в царині, в рамках, під приводом, поза сферою, поза межами, через посередництво, близько від, виходячи з, далеко від, залежно від, збоку від, на відміну від, недалеко від, обіруч від, оддалік (віддалік від), подібно до, порівняно до, починаючи від, починаючи з, праворуч від, стосовно до, у напрямі (напрямку) до, у бік від, на шляху до, у відповідь на

			стосовно, кінець, коштом, край, шляхом, ціною	
Д. в.			вслід, всупереч, навздогін (наздогін), навперейми, назустріч (навстріч), наперекір, наперед	на (у) противагу
З. в.	у(в) за, над, крізь, між, на (межи), о (об), перед, під, по, повз, про, проз, через	поза, поміж (помежи), понад, попри, проміж		зважаючи на, незважаючи на, у відповідь на, з огляду на
О. в.	з (із, зі, зо), за, між (межи), над, (наді), перед (переді), під (піді)	поза, понад, поперед, поміж, (помежи), проміж		вслід (слідом), за, згідно з, навздогін (наздогін), за, нарівні з, на чолі з, одночасно з, паралельно з, побіч з, порівняно з, поруч з, поряд з, разом з, у зв'язку з, у розріз з, у згоді з, в унісон з, у співдружності з
М. в.	у(в), на, о(об), по, при			

Необхідно приділити увагу й такому питанню, як уживання прийменникових конструкцій, що в багатьох випадках є кальками з російської мови, зокрема конструкції з прийменниками *по, із-за*, яким в українській мові відповідають інші прийменники або ж узагалі конструкції без прийменника (*заступник директора по виховній роботі – заступник директора з виховної роботи; по технічним причинам – через технічні причини; заходи по забезпеченню – заходи для забезпечення; працюють по багато років – працюють багато років та ін.*). Рекомендуємо не вживати конструкцій *прийменник + віддієслівний іменник на -ння, -ття*, а замінювати їх відповідними дієслівними формами (*після прочитання параграфу – прочитавши параграф; при дослідженні ми з'ясували – досліджуючи / дослідивши, ми з'ясували та ін.*).

1. Неправильно вжито прийменник у словосполученні

А відповідати по черзі

Б вишивати по шовку

В зустрітися по обіді

Г зайти по неувважності

(Правильна відповідь: Г. У цьому словосполученні замість прийменника *по* необхідно вжити прийменник *через*, за допомогою якого правильно буде передано семантику причини.)

2. Неправильно вжито прийменник у реченні

А Пожежа спалахнула через недотримання елементарних норм безпеки.

Б Уважно прочитайте інформацію про розмір ввізного мита.

В Один з енергоблоків електростанції зупинили на вимогу екологів.

Г Школярі знову мають вимушені канікули із-за лютих морозів.

Д У нашій школі вже кілька років поспіль працює дебатний клуб.

(Правильна відповідь: Г. У цьому реченні замість прийменника *із-за* необхідно вжити прийменник *через*, за допомогою якого правильно буде передано семантику причини.)

СПОЛУЧНИК

Про сполучник абітурієнт має знати, що це службова частина мови, яка поєднує однорідні члени речення або речення. Пам'ятай, що сполучник самотійно не виконує жодної синтаксичної ролі, крім випадків, коли він набуває ознак іменника (*Твоє «але» вивело керівництво із себе*).

Абітурієнт має чітко розмежовувати сполучники за синтаксичними функціями:

Сурядні	Підрядні
Єднальні – і(й), та, ні ... ні, та ні ... та ні, ані ... ані	З'ясувальні – що, щоб, чи, як, немов (немовби), ніби (нібито), наче (начебто, неначе, неначебто), буцім (буцімто), хто, який, чий, котрий, де, куди, звідки, коли, доки, скільки, наскільки
Протиставні – а, але, й, та (але), однак, зате, проте, тільки, лише, хоч ... але, хоч ... зате, хоч ... та, а втім, так, тим часом, як ... так і, не тільки (не лише) ... а (але) й, не то що ... а (але), не так і ... як	Означальні – що, який, чий, котрий, хто, де, куди, коли, звідки, ніби (нібито), мов (немов, немовби), наче (неначе, неначебто)
Розділові – або, а то, чи, а чи, хоч, чи то, то ... то, не то ... не то, як не ... то, коли не ... то, якщо не ... то	Часу – як, після того як, в міру того як, тільки (що) ... як, як тільки, тільки-но ... як, щойно, ледве, скоро, коли, відколи, аж поки, доки, аж доки
	Місця – де, куди, звідки

Причини – бо, через те що, тому що, затим що, тим що, оскільки
Умови – якщо, як, коли, коли б, якби, аби, раз
Мети – щоб, для того щоб, з тим щоб, аби
Допусту – хоч (хоча), хоч (хоча) ... а (але, однак, зате), хай (нехай) ... але (та), дарма що, незважаючи на те що
Порівняльні – мов, мовби, немов, немовбито, наче, неначе, неначебто, ніби, нібито, як, що
Наслідку – так що
Міри і ступеня – що аж, що й, аж

Необхідно звернути увагу й на те, що сполучники *зате, проте, щоб, якби, якщо*, які пишуться разом, треба відрізнити від однозвучних самостійних слів, що пишуться з прийменниками **за, про** і частками **би, як** окремо. Пам'ятай, що сполучники **зате, проте** можна замінити сполучником **а, але, однак**, тоді як прийменники **за, про**, займенник **те** не можна замінити (*Хоч не застав Івана дома, зате пройшовся; За те оповідання його похвалили*). Сполучник **щоб** відрізняється від займенника **що** і частки **б** тим, що на займенник падає наголос (*Сказав, щоб усі прийшли; Що б ви сказали, коли б я не приїхав?*). Сполучники **якби, якщо**, можна відрізнити від однозвучного з ними прислівника **як** із частками **би** та займенника **що** за контекстом, бо на прислівник падає логічний наголос (*Якщо хочеш, допоможу тобі; Як що трапиться, нарікай на себе*).

1. Сполучник умови вжито в реченні

А Принеси води, бо дуже хочу пити.

Б З'явилися хмари, так що буде дощ.

В Коли бажання добре, то й дорога легка.

Г На те коня кують, щоб не спотикався.

Д Хоч була пізня осінь, день стояв погожий.

(Правильна відповідь: В. Пам'ятай, що сполучник *коли* багатозначний. У такому випадку абітурієнт має правильно поставити запитання від головного речення до підрядного, а також звернути увагу на те, що в головному реченні йому відповідає сполучник *то*. Сполучник *коли* можна замінити сполучником *якщо*.)

2. З'ясуйте, якою частиною мови є виділені слова в реченні (цифра позначає наступне слово).

Олена Теліга вважала, (1) що для українки має бути (2) характерним поєднання «найкращої жіночності з найвищою мужністю», і переймалася

(3) *тим*, що в українській літературі не (4) *створено* ідеального образу жінки.

- А займенник
- Б прикметник
- В дієслово
- Г сполучник
- Д прислівник

(У наведеному реченні сполучником є слово *що*, оскільки воно не відповідає на запитання, а підрядне речення не можна перетворити на питальне.)

ЧАСТКА

Про частку абітурієнт має знати, що це службова частина мови, яка надає словам чи реченням додаткових відтінків або слугує для творення нових слів. Пам'ятай, що частка самостійно не виконує жодної синтаксичної ролі, крім випадків, коли вона набуває ознак іменника (*Із твоїм «б» нічого не поробиш*). Увагу абітурієнтів потрібно зосередити на правописі (див. «Орфографія») та розрядах часток.

За значенням частки поділяють на:

Формотворчі частки	<i>хай, нехай, би, б, бодай</i> – беруть участь у творенні аналітичних форм наказового, умовного способу дієслів; <i>-ся (-сь)</i> – утворюють зворотні дієслова; <i>най, що, як</i> – беруть участь утворенні форм найвищого ступеня порівняння прикметників і прислівників
Словотворчі частки	<i>де-, аби-, -небудь, казна-, хтозна-, -завгодно, -сь, -би, -б, -же, -ж, не-, ні-, ані-</i> – виступають у ролі префіксів і суфіксів для творення нових слів
Частки, що вказують на ставлення мовця до висловленого	стверджувальні: <i>так, еге, еге ж, атож, аякже</i> заперечні: <i>не, ні, ані</i> питальні: <i>чи, чи ж, чи не, та чи, хіба, хіба ж, та хіба, невже, невже ж, та невже</i> модальні: <i>мов, мовби, немов, немовби, немовбито, мовляв, ледве чи, наче, неначе, ніби, навряд чи</i>
Частки, що вказують на різні смислові відтінки слів, словосполучень, речень	вказівні: <i>ось, осьде, он, онде, ген, от, то, ото, це, оце, воно</i> означальні: <i>ледве, якраз, саме, просто, власне, майже, мало</i> обмежувально-видільні: <i>навіть, тільки, хоч, хоча б, уже, таки, лише (лиш)</i> підсилювальні: <i>навіть, бо, же, ой, і (й), та, -то, -таки</i>

З'ясуйте, якими частинами мови є виділені в реченні слова (цифра позначає наступне слово).

Дика груша (1) *облита* білим молоком, і в тому пахучому молоці, (2) *що* (3) *стиха* піниться, бджоли (4) *неначе* киплять.

А займенник

Б дієприкметник (форма дієслова)

В прислівник

Г сполучник

Д частка

(У наведеному реченні часткою є слово *неначе*, оскільки воно, по-перше, не відповідає на питання, по-друге, вказує на ставлення мовця до повідомлюваного (через порівняння літання бджіл із кипінням молока))

ВИГУК

Вигуки – це своєрідні незмінні слова, що виражають почуття, емоції, настрій людини, різні волевиявлення її в найзагальнішому вигляді, не називаючи їх. Потрібно запам'ятати, що вигуки не належать ні до повнозначних, ні до службових слів, не мають номінативної функції і не виконують граматичної функції зв'язку. Лексичний арсенал вигуків широкий: сюди належать одиниці зі спонукальною та емоційною функцією, слова прикликання та відгону тварин, спеціалізовані команди, традиційні одиниці мовленнєвого етикету, звуконаслідування. Проте набуваючи ознак іменника, вигук може виконувати синтаксичну роль підмета, додатка, означення, іменної частини складеного іменного присудка (*Учнівське «ура» швидко облетіло школу; Я не зважаю на твої «ох» і «ах»; Вигук «Стоп!» у реченні виконує функцію підмета; Ти – ух!*).

Вкажіть, у якому рядку всі слова – вигуки.

А о, ой, алло, вибачте, майже

Б фе, до побачення, вйо, вйокати, ух

В хі-хі, гайда, нумо, давай, фу

Г ех, ох, гов, здрастуйте, вибачте

Д агов, ку-ку, марш, геть, вибачення

(Правильна відповідь: Г (слова вказують на емоційне ставлення, спонукання та є одиницями мовленнєвого етикету). У варіанті А зайвим є прислівник/частка *майже*; у варіанті Б – утворене від вигуку дієслово *вйокати*; у варіанті В – частка *давай*; у варіанті Д – іменник *вибачення*).